

temes-3)

IRENE ABRIL VILAMALA. Doctoranda en Història de l'Art. Universitat de Girona

EL SOLSONÈS: TESTIMONI EXCEPCIONAL DEL PAISATGE ARTÍSTIC RELIGIÓS D'ÈPOCA MODERNA

A l'exposició dedicada a l'art barroc al Solsonès que allotja la Casa Gran del Miracle de Riner es diu que la comarca presenta un «paisatge històric genuí». L'afirmació respon a una doble consideració. Per una banda, el poblament, les infraestructures i les activitats econòmiques han tingut, en general, un impacte en el territori sensiblement menys perturbador que en altres contrades. La seva superfície és ocupada majoritàriament per conreus, pastures i boscos, la densitat demogràfica és baixa i hi predomina l'hàbitat rural disseminat. Per altra banda, l'arxiprestat del Cardener, on s'engloba pràcticament la comarca del Solsonès, és una de les demarcacions eclesiàstiques catalanes en què es conserva, *in situ*, un major nombre d'objectes artístics realitzats al llarg dels segles d'època moderna (xvi-xviii). Aquest doble component converteix el Solsonès en un mirador privilegiat amb fortes reminiscències cap al passat.

Tot i que l'àrea solsonina conserva un patrimoni artístic d'època moderna força extraordinari en comparació amb altres demarcacions eclesiàstiques de Catalunya, el territori no s'ha vist absolutament eximit de les afectacions nocives de diversos episodis històrics sobre les obres d'art d'aquest període. Les conseqüències de les revoltes anticlericals de 1936 foren especialment nefastes. L'església de Sant Llorenç de Morunys, per exemple, havia arribat al segle xx amb una quinzena de retaules, majoritàriament barroc, dels quals onze quedaren reduïts a cendres.

Aquesta salvaguarda del patrimoni artístic no s'explica per una causa concreta, sinó que es deu a circumstàncies diverses

Retaule major de l'església del santuari del Miracle de Riner, obra de l'escultor Carles Morató i Brugaroles (1747-1757).

© Calaix.gencat.cat. Fotografia: Josep Giribet.

que podem considerar més o menys atzaroses. Hi degué ajudar el fet que moltes de les esglésies, capelles, ermites o santuaris es trobessin aïllats respecte a les principals vies de comunicació o emplaçats en indrets poc accessibles; i, segurament, per a moltes de les peces conservades fou clau l'actuació dels habitants de la zona, els quals, en nombrosos casos, les amagaren per protegir-les de la destrucció. La sort, probablement, també hi va fer un paper important. Sigui com sigui, avui celebrem que aquest cúmul de factors incidissin en la seva preservació.

El retaule, l'objecte devot predilecte

És ben sabut que al llarg dels segles d'època moderna els retaules foren el gènere artístic predilecte per a la guarnició de l'espai sagrat, com ja ho havien estat durant la baixa edat mitjana. S'integraven en la litúrgia i actuaven com a transmissors de la doctrina catòlica, perquè oferien al fidel la pos-

sibilitat d'emfasitzar o completar el missatge religiós; d'aquí que se'ls consideri objectes de caràcter devot i que a partir dels anys de la Contrareforma passin a tenir un paper clau en el mapa d'advocacions de qualsevol temple. Es construïen amb fusta, habitualment d'alba, posteriorment policromada i daurada. De la fabricació se n'ocupaven diferents artesans especialitzats, els quals s'encarregaven de les respectives parts de fusteria i pintura del moble: el fuster, l'escultor, el pintor i el daurador. Solia tractar-se d'obres modestes, adaptades als recursos econòmics de les

obrerries parroquials i les confraries d'ofici o de devoció, que, juntament amb els capítols catedralicis, les diferents comunitats religioses i les universitats, van ser els principals comitents de l'època al Principat.

A principis del segle xx, el parament de la majoria d'esglésies catalanes era principalment renaixentista i barroc. Una bona colla de retaules de diferents mides i tipologies presidia els diferents altars del temple. El major ocupava el presbiteri i solia estar dedicat al sant patró de la població; els altres, emplaçats a les capelles laterals o als flancs de la nau, desplegaven un gran nombre d'advocacions, des de les més tradicionals, dedicades a Crist o a la Mare de Déu, o les que feien honor a sants protectors, com ara Abdó i Senén, patrons de la pagesia, o Sebastià i Roc, protectors contra les epidèmies, fins a les dedicacions i devocions nascudes arran de la Contrareforma, com ara sant Isidre, sant Francesc Xavier o santa Teresa de Jesús, o el culte de la Mare de Déu del Roser o del Carme, a través dels quals se subratllava la necessitat de la intercessió de la figura de Maria en l'obra de la salvació.

Se'n van fer de forma, dimensió i qualitat ben diverses. Seguint la tradició medieval, en trobem d'estructura reticular i amb taules pintades; a partir del segle xvii, comencem a trobar retaules que substitueixen les taules «de pinzell» per plafons treballats en relleu, tendència més efectista que anirà a l'alça al llarg de la centúria, fins a trencar la retícula compositiva i convertir el moble en una mena de templet, especialment a partir del segle xviii, quan el retaule quedarà convertit en un escenari arquitectònic fulgurant, carregat d'ornamentació i poblat de figures de dimensions cada vegada més grans i d'aspecte i gesticulació més persuasius, en consonància amb el llenguatge de l'època barroca.

El Solsonès: un mirador al paisatge artístic d'època moderna

De retaules, al Solsonès, se n'ha preservat un nombre ben rellevant. Són nombroses les esglésies que n'alberguen. I no només això: en alguns casos han preservat, també, part del parament litúrgic del temple i, sovint, l'arquitectura d'aquesta època. Sant Pere de Matamargó, per exemple, a banda d'haver conservat cinc retaules tardobarrocs, ens ofereix la possibilitat de contemplar *in situ* part del seu mobiliari religiós, com ara els confessionaris o la trona, així com l'arquitectura característica de mitjan segle xvii, que, com és habitual, preserva encara la volta de creueria pròpia del gòtic. Fou especialment al llarg dels segles d'època moder-

na que moltes de les esglésies romàniques s'ampliaren, es reformaren o se substituïren per noves construccions, més adaptades a les noves necessitats culturals i socials. Esglésies com la de Sant Ponç de Prades de la Molsosa o la de Sant Sadurní de la Pedra presenten una arquitectura que permet detectar fàcilment les ampliacions i els canvis soferts durant l'època moderna. La primera està constituïda per una estructura bipartida que és el resultat de l'annexió d'una nau al cantó nord, segurament oberta al llarg del segle xvii, la qual comunica amb l'edificació romànica primigènia a través de dues grans arcades. La segona, malgrat preservar, al mur de tramuntana, alguns carreus del temple primitiu, datat del segle ix, és fruit d'un seguit de reformes posteriors, datades entre els segles xvi i xviii. L'obertura de la capella del Roser i la construcció del cor tingueren lloc durant el Cinc-cents, però la resta fou àmpliament re-

Capella de la Mare de Déu dels Colls de l'església de Sant Llorenç de Morunys, obra de l'escultor Josep Pujol i Juhí (1773-1784). Fotografia: Irene Abril.

temes-3) (pat

formada durant les dues centúries següents, moment en què s'hi adherí la sagristia i s'annexaren dues capelles laterals més, una dedicada al sant Crist i l'altra a sant Sebastià (avui a sant Isidre). La de Sant Pere de Madrona, aixecada entre 1771 i 1776, ens permet contemplar un tipus d'arquitectura molt pròxim als models constructius del taller vigatà dels Morató. L'interior, en canvi, recorda l'organització dels temples jesuïtes, com ara el de l'antiga església de Betlem de Barcelona, incendiada durant la Guerra Civil, o la de Sant Ignasi de Manresa.

Molts dels retaules conservats en aquesta zona resulten ben interessants. Alguns són d'autoria anònima, d'altres ens permeten resseguir i completar el periple artístic de determinats mestres i estudiar-ne de primera mà la producció. És el cas, per exemple, de la nissaga d'escultors Pujol, actius entre els segles XVIII i XIX, una part important de l'obra dels quals anà destinada a diferents esglésies del Solsonès:

Exvot amb escena d'un soldat vigilant un grup de cases des de dalt d'un turó, procedent del Santuari del Miracle de Riner (principis del segle XVIII).

© Santuari del Miracle de Riner, núm. inv. 71.

Sant Miquel de Marsinyach, Sant Climent de la Selva, Sant Martí de les Serres, Sant Quintí de Travil, Trasserra de Capolat, Santa Maria d'Ossea, Sant Grau de Pinós, i, sobretot, Sant Pere de Matamargó. Per raons òbvies d'extensió, aquí no podem explicar amb deteniment ni aquestes ni moltes altres peces; això no obstant, a continuació dediquem una breu explicació a dues obres que es conserven en aquesta àrea i que són considerades joies de l'art barroc català: el retaule major de l'església del santuari del Miracle de Riner i la capella de la Mare de Déu dels Colls de la parroquial de Sant Llorenç de Morunys.

El retaule major de l'església del santuari de Riner és, actualment, una de les peces artístiques més impressionants

del barroc tardà arribades als nostres dies. Fou construït amb fusta d'alba i de pi entre els anys 1747 i 1757 per l'escultor vigatà Carles Morató i Brugaroles, el qual el concebé com un templet monumental amb cambril; sent, per tant, transitable des de les portes laterals. L'arquitectura, de disseny imponent i policromia fulgurant, aplicada pel pintor solsoní Antoni Bordons a partir de l'any 1769, s'acompanya de diferents personatges celestials —entre els quals hi ha sant Martí, patró del terme— que proclamen el miracle de l'aparició de la Mare de Déu a dos pastors del mas de la Cirosa de Riner, tal com explica la llegenda, datada de mitjan segle XV, que originà, ja el 1459 i en aquest mateix indret, la construcció d'un primer santuari, i que és representada en relleu al plafó ondulant que corona el sagrari-manifestador, emplaçat al cim de les grades d'altar. L'espectacularitat del moble es veu emfasitzada per la decoració mural escenogràfica que el flanqueja, i que també fou treballada de la mà de Bordons.

Juntament amb el retaule del Miracle, la capella dels Colls de Sant Llorenç de Morunys és un dels màxims exponents de l'art barroc català. Dissenyada i obrada per l'escultor de Folgueroles Josep Pujol i Juhí entre els anys 1773 i 1784, és un dels espais més sumptuosos i captivadors de la plàstica d'aquesta època. La capella, adjacent al cantó sud de l'absis principal del temple, fon els elements arquitectònics que la constitueixen amb una aclaparadora quantitat d'escultures i relleus que fan gala d'un ric repertori iconogràfic inspirat en el cant del Magníficat, la Salve Regina i determinades advocacions marianes de les lletanies, en consonància amb l'exaltació de la figura de Maria característica del catolicisme contrareformista. L'espai és cobert amb una cúpula amb llanterna i inclou també un cambril, típic d'aquesta època. El daurat i la policromia, igualment remarcables, van ser treballats pels pintors Ramon Moliner i Marc Bosch entre els anys 1784 i 1789.

D'altra banda, en aquesta àrea solsonina destaca, també, la conservació d'una bona colla d'exvots. Esglésies com la de Sant Sebastià de Clarà (o de Ventolà), ens en deixen veure un bon conjunt; però fou especialment en santuaris marians, com ara el de Massarrúbies de Terrassola i, sobretot, el santuari del Miracle de Riner, on se n'aplegaren més. Els exvots són objectes de tipologia diversa cedits pels devots a un temple en senyal d'agraïment (per la intercessió divina en una situació hostil o a canvi d'alguna promesa) o amb la voluntat de rebre protecció davant d'una situació perillosa (un accident, una malaltia, etc.). Entre els diversos tipus d'exvot que es preserven, destaquem els de pintura o relleu sobre fusta datats entre els segles XVII i XVIII. La seva pervivència resulta interessant, no tant per la qualitat plàstica de les peces, sovint mediocre, sinó per la seva vàlua com a testimonis de la vida quotidiana de l'època i de l'expressió i la vivència de la fe catòlica. ■